

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Մեր ընթերցողները յիշում կը լինեն մեր անցեալ անգամաւ (Մուրճ № 9) յօդածից, որ, մեր կարծիքով, ներկայ քաղաքական և կուլտուրական աշխարհը երեք գրուպպաների է սկսում բաժանւել: Դոցանից մի գրուպպա կազմում են Ամերիկական տէրութիւնները, միւսը Ռուսիան իւր եւրոպական և ասիական երկիրներով և երրորդ՝ Միջին և Արեւմտեան Եւրոպան: Մեր ընթերցողները երևի յիշում կը կրնեն, թէ ինչ քաղաքական մեծ ֆակտոր համարեցինք այս հանգամանքը, որ Ամերիկան աշխատում է ոչ միայն քաղաքականապէս, այլ և առևտրական կողմից, եթէ հնար է՝ միանգամայն անջատել Եւրոպայից, Այդ ձգտումների վերջնագոյն արդիւնքն է Մակ Կինլէյի մաքսային օրինագիծը, որով անշափ դժւարանում է եւրոպական երկիրների յարաբերութիւնը Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների հետ:

Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ Նահանգների բռնած դիրքը անկարելի է, որ ոչ մի հետևանք չը յառաջացնէ Եւրոպայի տէրութիւնների յարաբերութիւնների մէջ և չը դրդէ նոցա դէպի ինքնապաշտպանութիւն: Արդ, արդէն այժմ սկսում են արծարծել գերմանական և Աւստրիական թերթերում այս միտքը, որ Դերմանիան մի կողմից, Աւստրիա-Ունգարիան միւս կողմից պէտք է ոչ միայն արտաքին քաղաքականութեան համար միացած լինեն, որպէս և են նոքա այս րոպէին, այլ որ նոքա պէտք է նաև տնտեսապէս միանան; կազմելով մի մաքսային դաշնակցութիւն: Եթէ այդ արդէն արծարծւած միտքը իրագործւի, գերմանական-աւստրիական-ունգարական մաքսային դաշնակցութիւնը կը կազմի մի այնպիսի ահագին տնտեսական ոյժ, որ նորա շահերի առջև իսկապէս ստիպւած կը լինեն խոնարհւել դրացի աւելի մանր տէրութիւնները և կամ ուղղակի ստիպւած

կը լինեն մոռնել նոյն դաշնակցութեան սիստեմի մէջ: Թէ որքան մեծ ճնշում կարող կը լինեն նոքա գործ դնել Ֆրանսիայի և Անգլիայի վերայ, այդ դեռ ևս դժար է գուշակել, բայց չի կարելի հերքել, որ դա այն ձևերից մէկն է, որով կարելի է իրականացնել ամբողջ միջին և արևմտեան Եւրոպայի մաքսային միութիւնը, որը դեռ քանի տարի առաջ կատարեալ ուտոպիա էր համարուում:

Միջին Եւրոպայի մաքսային դաշնակցութեան գաղափարը թէև դեռ հեռու է համարուում իրագործելուց, բայց դորա համար մի քանի դրական յոյսեր կան: Դոցանից մէկը պէտք է համարել այս իրողութիւնը, որ Կայսր Վիլհելմ II-ի և Ֆրանց-Յովսէփի վերջին տեսակցութեան ժամանակ, գերմանական Սիլեզիայի Ռոհնստոկ քաղաքում, Աւստրիա-ունգարական Կայսրը միանգամայն հակամէտ է ցոյց է տուել իրան այդ երկու կայսերութիւնները մաքսային միութիւնով միացած տեսնել:

Մի այլ իրողութիւն հետեւեալն է: Վերջերքումս Վիեննայում գումարւած էր միջազգային զիւղառնութեական և անտառաբուծական կոնգրէս, որի կազմւած մասնաժողովներից մէկի պարտականութիւնն է միջին-եւրոպական մաքսային դաշնակցութեան խնդիրը մշակել: Այժմ այդ մասնաժողովի մէջ արծարծւել է այս միտքը, որ մասնաժողովին պէտք է հրաւիրեն նաև մի քանի ուրիշ տէրութիւնների ներկայացուցիչներ, որոնք և կ'աշխատեն կազմել մի ընկերութիւն, որի նպատակը կը լինի միջին Եւրոպայի միջազգային մաքսային դաշնակցութիւնը գլուխ բերել:

Այս մաքսային դաշնակցութիւնը ի հարկէ գեռ միայն ապագայի գործ է. բայց չը նայած դորան, նա հետաքրքրական է և կարևոր այժմեայ քաղաքական դրութիւնը որոշելու համար: Խնդիրը արծարծւած է և համակրութեամբ է ընդունուում Գերմանիայում և Աւստրիայում. երկուսի էլ կառավարութիւնները կը ցանկային գործը գլուխ բերել, առանց որ դորանով այդ տէրութիւններից մէկը իւր քաղաքական անկախութիւնը միւսին զոհել կամենար: Յոյց չի տալիս այդ արդեօք, որ Բիսմարկի գլուխ բերած գերմանական-աւստրա-ունգարական քաղաքական դաշնակցութիւնը շատ ամուր հիմքերի վերայ է դրւած և որ այժմեայ հանգամանքներում չը պէտք է երեւակայել անգամ, թէ նա կարող է խախտուել: Այժմ, որպէս տեսնում

են մեր ընթերցողները, նաև Բիսմարկի հեռացնելուց յետոյ, երկու-կողմի կառավարութիւնները ոչ միայն չեն մտածում խախտել այդ քաղաքական դաշնակցութիւնը, այլ անգամ ամրապնդել նորան մաքսային միութիւնով, թէև այդ մաքսային միութեան առաջարկը առայժմ կարող է միայն հասցնել առևտրական դաշնակցութեան՝ իրար համար ամենաձեռնու ապամաններով:

Ինչ է առևտրական դաշնակցութիւն: Դա մի պայմանադիր է երկու տէրութիւնների մէջ, որի համաձայն երբ պայմանաւորւած երկիրներէց մէկից ապրանք է անցկացնուում միւս պայմանաւորւած երկրի սահմանը, ապրանքի մաքս (պոշլինա) վճարուում է ոչ թէ այն երկրի ընդհանուր մաքսային տարիֆի համաձայն, այլ պայմանագրի համաձայն: Իսկ պայմանագրի մէջ բնական է որ աւելի փոքր մաքս է նշանակւած: Այդպիսով, այն երկիրը որ դիցուք Ֆրանսիայի հետ առանձին առևտրական դաշնակցութիւն չունի, նա Ֆրանսիա ապրանք անցկացնելիս՝ վճարում է ֆրանսիական ընդհանուր տարիֆում նշանակւած բարձր մաքսը, իսկ որ երկիրը որ ունի առևտրական դաշնակցութիւն, Ֆրանսիա ապրանք անցկացնելիս՝ վճարում է միայն պայմանաւորւած մաքսը, որ միշտ ընդհանուր տարիֆում նշանակւածից աւելի պակաս է լինում:

Այդ է նշանակում միջազգային առևտրական դաշնակցութիւն, մինչդեռ մաքսային միութիւն երկու երկիրների մէջ նշանակում է այն, որ այդ երկու երկիրների միջև կարելի է ապրանք անցկացնել առանց մաքսի:

Արդ, մեր ասելը այն է, որ Գերմանիայի և Աւստրիա-Ունգարիայի մէջ մաքսային միութեան գաղափարը արծարծւած է, բայց որ այդ գաղափարի իրագործումը առայժմ զժաւարին լինելով, կամենում են մի առևտրական դաշնակցութիւն կապել, որը բաւականին կը մօտենայ մաքսային միութեան իւր շատ փոքրիկ մաքսերով:

Առևտրական դաշնակցութիւններ սակայն ոչ միայն նոր չեն եւրոպայում, այլ առայժմ կարծես իրանց դարը անցել են: Նոցա օրինակը սուեց Ֆրանսիան, 60-ական թւականների սկզբում, որը առաջ առևտրական դաշնակցութիւն կապեց Անգլիայի հետ. յետոյ այդ դառաւ մի անհրաժեշտութիւն մնացած երկիրների համար:

Այնպէս որ գրեթէ բոլոր եւրոպական պետութիւնները իրար հետ կապւած են առևտրական դաշնակցութիւններով: Ժամանակը լրանալուց առաջ, նոքա միշտ նորոգւում էին: Բայց այժմ հասել է մի ժամանակ, երբ առևտրական դաշնակցութիւնները մեծ կրիզիսի են ենթարկւում: Եւ ահա թէ ինչու: Ֆրանսիան արդէն յայտարարել է, որ, երբ 1892 թւականին կը լրանայ պայմանաժամը, այլ ևս առաջուց ոչ ոքի հետ չի կամենում նորոգել իւր առևտրական դաշնակցութիւնները, այլ կամենում է նորից լիակատար ազատութիւն ձեռք բերել և վարել իւրաքանչիւր երկրի հետ, որպէս ինքը յարմար կը դատի: Պէտք է ասած, որ Ֆրանսիայի այդ կերպ փոխելը, այսինքն նորա բռնած դիրքը միջազգային առևտրական գաշնակցութեան ինչպիսիք—հաջողի աղմուկ է գցել ամբողջ եւրոպայում և, համարձակ կարելի ասել, որ քաղաքական խնդիրներից դա այս րոպէին ամենակարևորն է:

Մեզ հարկաւոր է այդ խնդրի հետ ի մօտոյ ծանօթանալ, որովհետեւ, առանց այդ ծանօթութեան, մեր ընթերցողները կարող են քաղաքական այժմ կատարւող եղելութիւններից շատերը ամենևին չը հասկանալ: Սա մի զուտ առևտրական խնդիր չէ, այլ առևտրականից աւելի՝ նա քաղաքական խնդիր է: Այդ կը տեսնեն մեր ընթերցողները իրանք, երբ բանի էութիւնը պարզաբանած կը լինենք:

Մենք արդէն ասացինք, թէ ինչ է նշանակում առևտրական դաշն: Դա մի պայման է, որով երկու տէրութիւններ իրար զիջումներ են անում մաքսերի մէջ: Բայց մինչ այժմ իշխող առևտրական միջազգային դաշինքների մէջ միշտ մտնւում էր հետևեալ յօդւածը՝ եթէ մեզնից մէկն ու մէկը, ուրիշ պետութեան հետ առևտրական դաշն կապելիս, նոյն արդիւնքների (ապրանքների) համար աւելի փոքր մաքս նշանակելու համաձայնի, այն ժամանակ մեզնից երկրորդը իրաւունք պէտք է ունենայ նոյն զիջումից օգտուելու: Խօսենք օրինակով: Դիցուք Ֆրանսիայի հետ դաշն կապելիս, Դերմանիսն պարտաւորւել է վերցնել ֆրանսիական հասարակ զինիներից մաքս մի շիշի համար մի րուբլի: Բայց նոյն Դերմանիսն, մի քանի ժամանակից յետոյ Յունաստանի հետ դաշն է կապում, պարտաւորւելով վերցնել յունական հասարակ զինիներից մի շիշի համար միայն 50 կոպէկ: Այդ զիջումը Յունաստանին՝ պարտաւորացնում էր Դերմանիային

Ֆրանսիական զինիների համար որոշւած մի բուբլու մաքսը իջեցնել նմանապէս 50 կոպէկի:

Այդ տեսակ յօդւածը մի առևտրական դաշինքի մէջ կոչուում է՝ ամենախրախուսւած ազգի պայման (la clause de la nation la plus favorisée), եւ հենց այդ յօդւածն է, որով նորագոյն առևտրական միջազգային դաշինքները մեծապէս տարբերուում են հին ժամանակներում գոյութիւն ունեցած առևտրական դաշինքներից: Առևտրական դաշինքներ կապելը, որպէս ասացինք, եւրոպական միջազգային կեանքի մէջ սովորական կարգ դառաւ Նապոլէօն III-ի ժամանակ, բայց միայն 1860 թւականից գէտ: Այդ նորամուծութեանը մեծապէս պարտական է այժմեայ եւրոպան իւր միջազգային առևտուրի ծաւալումով: Նա շատ մեծ զարկ աւելց միջազգային առևտրին, որովհետեւ դորա շնորհիւ մաքսերը ամենայն օր, ամեն ամիս կամ ամեն տարի չէին փոփոխուում քմահաճ կերպով, որ շատ փաստում է առևտրին, սորա վիճակը միշտ և անակնկալ փոփոխութիւնների ենթարկելով:

Առևտրական գաշինքների դարը, մեզնից մի քսան տարի առաջ այնքան երկարատեւ էր համարուում, որ Ֆրանս-գերմանական ահեղ պատերազմի ժամանակ, 1870-71-ին, երբ Ֆրանկֆուրտում խաղաղութեան դաշնը ստորագրւեց, Բիսմարկը հարկ էր համարել այդ դաշնի մէջ մտցնել 11-երորդ յօդւածը, որով թէ Ֆրանսիան և թէ Գերմանիան պարտաւորուում են, իրանց փոխադարձ միջազգային առևտուրի մէջ, իրար հետ վարել ամենախրախուսւած ազգի պայմանի համաձայն, եթէ միայն այդ ամենախրախուսւածը կը լինեն՝ Աւստրիան, Սնդիան, Բելգիան և Ռուսիան: Ուրեմն ինչ մաքսային զիջումներ որ անելու լինէր Ֆրանսիան Սնդիային, Ռուսիային և այլն, նոյն զիջումները Ֆրանսիան պարտաւոր էր անել և Գերմանիային: Նոյնպէս պէտք է վարէր և Գերմանիան Ֆրանսիայի հետ, եթէ միայն Գերմանիան որ և է մաքսային զիջումներ անէր յիշւած երկիրներից մէկին կամ միւսին:

2ի կարելի չը նկատել, որ Բիսմարկը, մտցնելով մի այդպիսի յօդւած խաղաղութեան դաշնի մէջ, կարծում էր, որ Ֆրանսիան տուժիտ ստիպւած է առևտրական դաշինքներով կապւած լինել յիշեալ տէրութիւնների հետ և որ ուրեմն Գերմանիան միշտ անպահով-

ւած կը լինի, որ ինքը կ'օգտուի այն բոլոր զիջողութիւններէից, որ Ֆրանսիան կ'անէ միւս տէրութիւններին: Ինքը Բիսմարկը կապելով Ֆրանսիայի ձեռքերը, Գերմանիայում, 70-ական թւականների վերջից սկսած, սկսեց հետեւել հովանաւորող քաղաքականութեան, այսինքն բարձր մաքսեր նշանակեց օտար ապրանքների համար: Ֆրանսիայի շահերը սակայն պահանջում էին առւտրական դաշինքներով կապել միւս տէրութիւնների հետ, այնպէս որ Ֆրանկֆուրտի խաղաղութեան դաշնի 11-երորդ յօդւածի զօրութեամբ, ստիպւած էր նաև Գերմանիային թողնուի, որ սա օգաւի այն բոլոր զիջողութիւններէից, որ Ֆրանսիան անում էր Անգլիային, Բելգիային և այլն: Եւ որովհետև Գերմանիան առւտրական դաշինքներ չէր կապում ոչ ոքի հետ, այդ պատճառով և Ֆրանսիան չէր կարող օգտուել մաքսային զիջումներից Գերմանիայի կողմից:

Գրութիւնների այդ անհաւասարութեան ճնշումը մեծապէս ազդում էր Ֆրանսիայի վերայ, որը ոչինչ չէր կարող անել այդ բանի դէմ, քանի որ Ֆրանկֆուրտի խաղաղութեան դաշնի 11-երորդ յօդւածը քանդելու համար՝ հարկաւոր էր պատրաստ լինել պատերազմ յայտնելու:

Այդ հանգամանքների մէջ Ֆրանսիայում, 80 թւականների մահաւանդ վերջին տարիներում սկսեց կազմել մի կուսակցութիւն, որի նպատակն էր ազատել Ֆրանսիան առւտրական դաշինքների կապանքներից, քանի որ մահաւանդ այդ բոլորի օգուտը հասնում է իւր ատած Գերմանիային, առանց սորանից համապատասխան օգուտները ստանալու: Այդ կուսակցութեան պարագլուխն էր և է Մելիէն, որը այդ հակադաշնադրական շարժման կատարի հոսանքներ տւեց այն աստիճան, որ նորա կուսակցութեան դիմաց ստիպւած եղան լռել նոյն իսկ քաղաքական մինչ այժմ գոյութիւն ունեցող կուսակցութիւնները. և արտաքին առւտրական քաղաքականութիւնը դառաւ պարլամենտի ամենամեծ ներքին խնդիրը: Այս տարի այդ շարժումը հասաւ իւր ոյժի գագաթնակէտին, այնպէս որ նորա ոյժի առջև կառավարութիւնը ստիպւեց յայտարարել, որ Ֆրանսիան այլ ևս ոչ մի տէրութեան հետ խօսք չի տալիս կապել առւտրական դաշնակցութիւնով կամ նորոգել արդէն եղած դաշինքները, որոնց ամենի պայմանաժամը լրանում է 1892 թւականին:

Մենք կարող ենք համարձակ ասել, որ Ֆրանսիան մի այդպիսի համարձակ քայլով իրապէս ապացուցեց իւր դիրքի կառարեալ անկախութիւնը և այն, որ նա իսկապէս իրան զօրեզ է զգում, թէպէտ և այժմից դեռ գժւար է գուշակել թէ նա օգուտ թէ փնտս պիտի ստանայ իւր արած այդ վստահ քայլից:

Փոխանակ առևտրական դաշինքների, ֆրանսիական կառավարութիւնը այժմ մշակել է մի տարիֆ, որ և սոյն իսկ հոկտեմբեր ամսին առաջարկեց պարլամենտին: Այդ տարիֆը երկու տեսակ մաքսեր է նշանակում ամեն մի ապրանքի համար՝ մէկը բարձր, միւսը՝ ցածր: Ով իւր հետ բարեկամաբար կը վարւի, Ֆրանսիան մտադիր է նորա նկատմամբ տարիֆի մէջ նշանակած ցածր մաքսը գործադրել, իսկ ով թշնամական դիրք՝ կը բռնի — նորան կ'ենթարկի բարձր մաքսի:

Ֆրանսիական այդ նոր տարիֆը այս տարւայ հոկտեմբեր ամսի մեծ քաղաքական խնդիրներիցն էր և նա դեռ կը շարունակի մեծ խնդիր մնալ նաև այսուհետև: Բայց մի հանգամանք, որը տալիս է այդ իրողութեան սուր քաղաքական կերպարանք, այդ հետևեալն է: Մենք ասացինք, որ Գերմանիան իւր քաղաքական բարեկամութիւնը Աւստրիա-Ունգարիայի հետ ուզում է ամրապնդել եթէ կարելի է՝ մաքսային միութիւնով և կամ յամենայն դէպս՝ առևտրական դաշնակցութիւնով, ուր Գերմանիան տրամադրութիւն ունի շատ չնչին մաքսեր նշանակել աւստրիա-ունգարական ապրանքների համար, որպէս և Աւստրիա-Ունգարիան՝ գերմանական ապրանքների համար: Բայց Ֆրանկֆուրտի խաղաղութեան դաշնի 11-երորդ յօդւածի զօրութեամբ, այն բոլոր մաքսային զիջումները, որ կ'անէ Գերմանիան Աւստրիա-Ունգարիային, Գերմանիան ստիպւած է անել և Ֆրանսիային: Եւ Գերմանիայի համար ցաւը սա է, որ ինքը այն ժամանակն է ուզում մի այդպիսի բան զուլս բերել Աւստրիա-Ունգարիայի հետ, երբ Ֆրանսիան, հենց գուցէ գլխաւորապէս Գերմանիայի ջգրու, վճռել է վերջ տալ առևտրական դաշինքներին: Խնդիր է բարձրացրած նաև այս բանի մասին, որ եթէ մինչև անգամ Գերմանիայի ու Աւստրիա-Ունգարիայի մէջ կայանալու լինի մաքսային միութիւն, ուրեմն որ եթէ նոքա փոխադարձաբար իրարից մաքս չը վերցնեն, արդեօք Գերմանիան Ֆրանկֆուրտի խաղաղութեան դաշնի 11-երորդ յօդւածի զօրութեամբ պարտաւոր չի լինիլ որ նաև Ֆրան-

սիական ապրանքները ազատ, անմաքս մուտք գործեն Գերմանիա, մինչդեռ վերջինս՝ Գերմանիան՝ Ֆրանսիական նոր տարիֆի համաձայն, ստիպւած կը լինի Ֆրանսիային մաքս տալ:

Այսպիսով մենք տեսնում ենք, որ Գերմանիայի և Ֆրանսիայի քաղաքական հակառակութիւնը այս րոպէին մեծ խոչընդոտ է հանդիսանում Գերմանիայի ու Աւստրիա-Ունգարիայի առևտրական բարեկամութեան, գուցէ և միութեան, որը մեծ եռանդով այդ երկու տէրութիւնները կամենում են գլուխ բերել: Հետաքրքրականը այստեղ այն է, որ Ֆրանկֆուրտի խաղաղութեան դաշնի 11-երրորդ յօդաժը Բիսմարկը մոցրեց աւելի Ֆրանսիային կաշկանդելու համար, բայց հիմա դուրս է գալիս, որ նոյն այդ յօդաժի պատճառով Ֆրանսիան իրան բոլորովին ազատ է կացուցել առևտրական կապանքներից, մինչդեռ այդ յօդաժն է հենց, որ խոչընդոտ է լինում Գերմանիային՝ Աւստրիա-Ունգարիայի հետ առևտրական կերպով կապել կամ միանալ:

Ներկայ յօդաժի մէջ չիշատակած դէպքերից դուրս, կարևոր ենք համարում չիշատակել այստեղ նոր տոմարով հոկտեմբերի 8-ին իտալական առաջին մինիստր Կրիսպի'ի քաղաքական ճառը Ֆլորենցում: Այստեղ Կրիսպին ջանաց իւր ամբողջ ոյժով յարձակել իտալական իրրեդենտիստ կուսակցութեան վերայ, որի նպատակն է, ինչպէս յայտնի է, Աւստրիայից յետ խլել Տրիեստի և Տրիենտի երկիրները, ուր ազգաբնակչութիւնը իտալական է: Դուցէ Կրեսպին և իրաւունք ունէր զայրանալու, որ այս րոպէին յուզում են այդ խնդիրը, բայց Կրիսպիից սպասում էին գլխաւորապէս ուրիշ բան, այն է, թէ որքան վճռւած է Իտալիան մնալ ապագայում եռապետական դաշնակցութեան մէջ: Կրիսպի'ի ճառի մէջ կային բարեկամական խօսքեր Ֆրանսիայի հասցէին, բայց այդ խօսքերը իրանց նպատակին չը հասնան, որովհետև Ֆրանսիական թերթերը միայն իրոնիայով պատասխանեցին Կրիսպիին, որի այդ քաղցր վարմունքի մէջ, խորամանկութիւնից դուրս, հրաժարւեցին մի ուրիշ բան տեսնել:

Նոր տոմարով հոկտեմբերի 26-ին լրացաւ գերմանական Ֆելդմարշալ կոմս Մուլտկէ'ի ծննդեան 90-երորդ տարեդարձը: Տօնին մաս-

նակից էր, կարելի է ասել՝ ամբողջ գերմանական ազգը, սկսած կայս-
րից, որը յոթելեարին իշխանական պատիւներ տւեց, Մոլոկէն հա-
մարուում է դարուս ամենանշանաւոր ռազմագէտը: Վիլհելմ I ու
իշխան Բիսմարկի հետ Մոլոկէն կազմում է այն երրորդութիւնը, որ
ստեղծեց ալժմեայ միացած Գերմանիան:

Z.